

UDC 94(567):323.1

**THE STATE OF THE KURDISH QUESTION AND THE PROCESS
OF ITS SETTLEMENT IN MODERN TURKEY:
EMERGING TRENDS IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC DISCOURSE**

Oksana Memish

PhD (History)

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

81, Shevchenko Boulevard, Cherkasy, 18031, Ukraine

okcana_82@ukr.net

The article analyzes the main trends presented in the English-language scientific discourse of the 2000's – 2020's on the Kurdish issue in modern Turkey and the policy of the Turkish government aimed at its resolving. There is an attempt to systematize a huge array of English-language studies devoted to the Kurdish issue, published from the late 1990's to 2021, in several problem-thematic areas.

It is substantiated that modern English-language scientific discourse on the Kurdish issue in Turkey is represented by studies of M. Gunter, D. McDowall, W. Wyndham, N. Berlatsky, F. Bilgin, A. Sarihan, M. Gurses, D. Romano, K. Mckiernan, L. Riamei, M. Rubin, G. Stansfield, and M. Shareef. The discursive space for this historiography is mainly determined by: 1) conducting researches on the history of the population of the South-Eastern provinces of Turkey, the genesis of the Kurdish issue and its geopolitical dimension; 2) studies of socio-political processes in the South-Eastern provinces of Turkey, primarily the relationships between the government and the population of the region; 3) studies of socio-anthropological, ethnic, gender, humanitarian aspects of life of the population of the South-Eastern provinces of Turkey; 4) studies of the “Turkish-Kurdish Peace Process” of 2010's, associated with a whole-scale change in the relations between the government and the people of the South-Eastern provinces in the direction of a peaceful settlement of the Kurdish issue, in particular in the context of fulfilling the Copenhagen criteria related to Turkey's European integration aspirations.

Keywords: Turkey, South-Eastern provinces of Turkey, English-language scientific discourse, Kurdish issue, “Turkish-Kurdish Peace Process”

**СТАН КУРДСЬКОГО ПИТАННЯ ТА ПРОЦЕС
ЙОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В СУЧАСНІЙ ТУРЕЧЧИНІ:
НОВІТНІ ТРЕНДИ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ**

O. M. Memish

Питання політики уряду Туреччини щодо південно-східних провінцій, зокрема щодо врегулювання т. зв. курдського питання, має широку історіографію, формування якої сягає рубежу XIX–XX ст. З огляду на динамічність, складність та еволюцію курдського питання маємо підстави говорити про наявність певних трендів і тенденцій у науковому дискурсі навколо цієї теми.

Зауважимо, що на сьогоднішній день англomовний науковий дискурс є найширшим інформаційним простором, у якому відбувається полеміка щодо соціально-економічної, адміністративної, культурної, гуманітарної, безпекової політики

© 2022 O. Memish; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Туреччини в південно-східних провінціях країни, головним складником якої є врегулювання т. зв. “курдського питання”. Ще однією особливістю англомовного дискурсу навколо зазначеної проблеми є високий ступінь міжнародної наукової співпраці. Тобто йдеться не лише про дослідження західноєвропейських або північноамериканських учених, а й про інтенсивну їхню колаборацію з науковцями Туреччини, Ірану, Сирії, Китаю та ін. країн.

В англомовній історіографії зміст “курдського питання” є досить широким і не зводиться до проблеми самоідентифікації та політичного самовизначення мешканців суміжних районів сучасних Туреччини, Ірану, Іраку та Сирії. В історіографії “курдське питання” на території Туреччини є багатоаспектним, оскільки воно стосується, по-перше, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону; по-друге, забезпечення представництва інтересів жителів регіону на місцевому та національному рівнях; по-третє, розвитку мережі закладів освіти, охорони здоров’я, засобів масової інформації в регіоні; по-четверте, емансипації місцевого населення – співвідношення між традиційним укладом життя та викликами сучасного мінливого світу, що глобалізується.

Характерною ознакою англомовного дискурсу навколо “курдського питання” є історико-соціологічний підхід до теми, як, наприклад, у випадку праць М. Гюнтера та М. Єгена [Gunter 2016; Gunter 2019; Yeğen 1999; Yeğen 2015]. Представники цього підходу розкрили проблему еволюції правового і соціального статусу курдського населення в Туреччині на різних етапах її історії. Як правило, відправною точкою в таких працях виступає XIV–XV ст. Адепти історико-соціологічного підходу стверджують, що аналіз саме під таким кутом є найбільш продуктивним, оскільки він розкриває увесь ланцюг історичних подій, які сформували сучасне обличчя “курдського питання”.

Величезний масив англомовних досліджень, присвячених курдському питанню, що були оприлюднені з кінця 1990-х до 2021 р., можемо систематизувати за декількома проблемно-тематичними напрямками, а саме: 1) узагальнювальні праці, які стосуються “історії курдів” та “курдського питання”, зокрема його ролі в геополітичних відносинах на Близькому Сході; 2) дослідження суспільно-політичних процесів у південно-східних провінціях Туреччини і відносин між урядом та населенням регіону; 3) праці, у фокусі яких перебувають соціально-антропологічний та етнічний аспекти життя населення південно-східних провінцій; 4) публікації, присвячені т. зв. “турецько-курдському мирному процесу” (“The Turkish-Kurdish Peace Process”) – процесам мирного врегулювання турецьким урядом курдського питання, зокрема в контексті виконання Копенгагенських критеріїв, пов’язаних з євроінтеграційними устремліннями Туреччини.

Серед наукових праць першого напрямку заслуговують на увагу такі узагальнювальні публікації: М. Гюнтера – “Курди: розділена нація в пошуках держави” [Gunter 2019] та “Курди: новітня історія” [Gunter 2016], Д. Макдоула – “Новітня історія курдів” [McDowall 2004; 2021], В. Віндхема – “Історія курдів” [Wyndham 2018], Н. Берлацького – “Курди: геноцид та переслідування” [Berlatsky 2013], Ф. Білгіна та А. Саріхана – “Усвідомлення питання турецьких курдів” [Bilgin, Sarihan 2013], М. Гурсеса та Д. Романо – “Курди на Близькому Сході: тривалі проблеми та нова динаміка” [Gurses, Romano 2020], Ч. Гюнеса – “Курди на новому Близькому Сході: мінлива геополітика регіонального конфлікту” [Gunes 2018], К. Маккернана – “Курди: народ у пошуках своєї батьківщини” [Mckiernan 2006], Л. Ріамея – “Курдське питання: ідентичність, представництво та боротьба за самовизначення” [Riamei 2018], М. Рубіна – “Піднесення Курдистану? Роздуми про курдів, їхніх сусідів та регіон” [Rubin 2016], Г. Стенсвілда та М. Шаріфа – “Ревізія курдського питання” [Stansfield, Shareef 2017] та ін. Зокрема, праці Д. Макдоула треба вважати однією з

небагатьох успішних спроб написання комплексної історії курдського народу. У фокусі автора – опір курдського традиційного патріархального суспільства процесам модернізації з ХІХ ст. до наших днів. Спираючись на широку джерельну базу, що включає документи з Національного архіву та інтерв'ю з видатними курдами, Д. Макдоул дослідив явища місцевого суперництва та лідерства в курдському суспільстві, а також пояснив витоки неспроможності сучасних держав відповісти на виклик курдського націоналізму [McDowall 2004; 2021].

З огляду на велику кількість та тематичну різноплановість публікацій найбільшою популярністю, на нашу думку, в англомовному науковому дискурсі користується другий напрям досліджень, предметом яких є суспільно-політичні процеси в південно-східних провінціях Туреччини.

Серед представників цього напрямку треба відзначити праці Г. Беркі та Г. Фуллера “Курдське питання Туреччини” [Barkey, Fuller 1998] і “Курдське питання Туреччини: критичні поворотні моменти та втрачені можливості” [Barkey, Fuller, 1997], М. Єгена “Курдське питання в турецькому політичному дискурсі” [Yeğen 1999], М. Кейсьє та Й. Йонгердена “Націоналізми і політика в Туреччині: політичний іслам, кемалізм і курдське питання” [Marlies, Jongerden 2010], Д. Чіфчі “Курди і політика Туреччини: впливи, територія і релігія” [Çifçi 2021], Дж. Клімента “Курди: держава і меншість у Туреччині, Іраку та Ірані” [Climent 1996], Н. Деніз “Курди і держава: розвиток національної ідентичності в Іраку, Туреччині та Ірані (сучасні проблеми на Близькому Сході)” [Denise 2005], В. Еккаріус-Келлі “Войовничі курди: подвійна стратегія свободи” [Eccarius-Kelly 2010], З. Гамбетті та Й. Йонгердена “Курдське питання в Туреччині: просторова перспектива” [Gambetti, Jongerden 2015], Ч. Гюнеса “Курдський національний рух у Туреччині: від протесту до опору” [Gunes 2013a] та “Політичне представництво курдів у Туреччині: нові актори та форми участі в суспільстві, що змінюється” [Gunes 2021], К. Х'юстона “Іслам, курди та турецька національна держава” [Houston 2003], В. Джвайде “Курдський національний рух: його походження та розвиток” [Jwaideh 2006], К. Кіріші та Г. Вінроу “Курдське питання і Туреччина: приклад трансдержавного етнічного конфлікту” [Kirisçi, Winrow 2013], А. Маркус “Кров і віра: РПК і курди в боротьбі за незалежність” [Marcus 2009], Л. Ріамея “Курдистан: питання представництва та самовизначення” [Riamei 2017], О. Таспінара “Курдський націоналізм та політичний іслам у Туреччині: ідеологія кемалізму в умовах змін” [Taspinar 2004] та ін.

Вищезгадані автори здебільшого дотримуються позиції, згідно з якою курдське населення південно-східних провінцій сприймалося турецькою владою як загроза територіальній цілісності держави, яка в ролі превентивного заходу здійснювала курс на асиміляцію етнічної меншини. Науковці неоднозначно оцінюють методи турецького уряду, що полягають у комбінуванні силових методів із соціально-економічними важелями. Прогрес у цьому питанні, на думку З. Гамбетті та Й. Йонгердена, став можливим насамперед завдяки позиції ЄС, що твердо пов'язує стабілізацію ситуації в південно-східних районах, забезпечення основних прав і свобод місцевих жителів зі вступом Туреччини до цієї євроспільноти [Gambetti, Jongerden 2015, 44–49]. Незважаючи на окремі кроки, зроблені турецьким керівництвом у цьому напрямі, корінного перелому на цей момент досягти так і не вдалося – уряд обмежується напівзаходами, побоюючись, що вимоги курдів можуть зайти надто далеко; курди ж своєю чергою не готові змиритися з тим, що їхні основні права будуть обмежені лише сферою побутового спілкування, – стверджує Ч. Гюнес [Gunes 2021, 101–102].

Історіографія геополітичного аспекту “курдського питання” зазначає зацікавленість більшості політичних сил світу в якнайшвидшому його розв'язанні. У цьому контексті вчені наголошують на низці факторів, що актуалізують “курдське питання”

в сучасній Туреччині: створення мережі транскаспійських нафтопроводів, існування великого осередку нестабільності, розташованого поруч із Середземномор'ям і Перською затокою. Г. Беркі, Г. Фуллер, О. Таспінар, З. Гамбетті, Й. Йонгерден та інші дослідники впевнені в тому, що курдська проблема сьогодні – це не тільки проблема близькосхідного регіону, а й проблема глобальна. До її розв'язання має бути залучений потенціал світової спільноти. “Курдське питання” належить до числа найбільш складних міжнародних проблем, що перебувають у національній, регіональній та міжнародній площинах.

Вчені, які розглядають “курдське питання” в політичному ракурсі, одностайні в тому, що Південно-Східний регіон Туреччини потребує кардинальних реформ, відсутність яких призводить до поляризації суспільства за етнічною ознакою. Сильні націоналістичні настрої, що десятиліттями культивувалися в країні, роблять подальшу лібералізацію в курдському питанні явно непопулярною в очах турецької більшості, що серйозно обмежує уряд у можливостях маневрування. Д. Чіфчі, узагальнивши політичний аспект “курдського питання” в Туреччині, дійшов висновку, що на сьогодні політичні вимоги населення Південно-Східного регіону можна розділити на три категорії: 1) вимоги надання демократичної автономії та культурних прав; 2) ідея федералізму (територіальної автономії); 3) альтернативна ідея незалежності (створення курдської національної держави). У широкому сенсі ці моделі також можна розглядати на рівні територіальної політичної моделі (федералізм і незалежність) і нетериторіальної політичної моделі (демократична автономія і культурні права). Факторами, що впливають на неоднорідність політичних вимог курдів, на думку Д. Чіфчі, є строкатість курдської спільноти, переплетення племінної, етнічної та національної ідентичності, відмінності в їхній мові, релігії та ідеології [Çifçi 2021, 2–3].

Найсучаснішим трендом в англомовному науковому дискурсі щодо курдського питання стали соціокультурні, етносоціальні, антропологічні, гендерні та гуманітарні студії. У цьому контексті предметом дослідження виступають етнічна та статеві-вікова структура населення південно-східних провінцій Туреччини, господарство, повсякденне життя, проблеми урбанізації регіону та адаптації вихідців із села до міського середовища, релігійна свідомість населення, становище жінок, забезпечення прав і свобод людини тощо.

Серед відомих учених, які працюють у цьому напрямі, треба відзначити Д. Діріка, яка порушила проблеми історії, теорії і практики курдського жіночого руху [Dirik 2021], Ч. Шенгюля, предметом наукового зацікавлення якого стала проблема побутування рідної мови в курдському середовищі [Şengül 2018], а також такі монографії: К. Чичека – “Курди Туреччини: національна, релігійна та економічна ідентичність” [Çicek 2013], Д. Саракоглу – “Курди сучасної Туреччини: міграція, неолібералізм та ізоляція в турецькому суспільстві” [Saracoglu 2010]. Заслугове на увагу праця С. К. Язганарікана “Курдська ідентичність у міських провінціях Туреччини: обнадієні та занепокоєні курди” [Yazganarikan 2010], що базується на оригінальних теоретичних і методологічних засадах. С. Язганарікан вважає, що, попри значні зусилля, яких доклав уряд Туреччини щодо розширення культурних свобод для турецьких курдів, підвищення їхнього добробуту та покращення соціально-економічних умов Південно-Східного регіону, спадок політики асиміляції все ще зберігається. Одним зі способів вимірювання політики асиміляції є рівень етнічної ідентичності, який відчувають курди. Отже, С. Язганарікан припускає, що високий рівень ідентичності вказує на неспроможність урядових цілей асиміляції. Автор використовує модель, яка пов'язує ідентичність з емоціями, стверджуючи, що курдську ідентичність можна виміряти за допомогою емоцій надії та тривоги.

У новітній англomовній історіографії “курдського питання” значною подією стала публікація А. Селікер праці “Життя курдів у сучасній Туреччині: міграція, гендер та етнічна ідентичність” [Celiker 2016]. Авторка монографії зазначає, що питання курдської ідентичності є одним з найсуперечливіших і найскладніших у сучасній Туреччині. А. Селікер на багатому фактичному матеріалі показала, як протягом декількох десятиліть змінилося повсякденне життя мешканців Південно-Східного регіону Туреччини, здійснила ґрунтовний аналіз процесів міграції робочої сили із сільської та міської місцевостей. Спираючись на емпіричні дані з провінції Ван, дослідниця пояснила взаємозв’язок між трудовою міграцією курдів та трансформацією соціальних зв’язків, а також метаморфозами місцевого політичного ландшафту. Крім того, праця А. Селікер “Життя курдів у сучасній Туреччині: міграція, гендер та етнічна ідентичність” на сьогодні є, імовірно, найбільш повним дослідженням, що предметно торкається ролі жінок у курдському соціумі та в модернізації і демократизації цієї спільноти. Авторка зазначила, що роль жінок та жіночих рухів у житті населення Південно-Східного регіону Туреччини досі залишається недооціненою, а судження західних дослідників щодо цього, як правило, є поверховими і стереотипними. Отже, спираючись на багатий емпіричний матеріал, польові та етнографічні дослідження, авторка з’ясувала історичні витоки, еволюцію та політичний вимір жіночого руху в курдському суспільстві протягом минулих сорока років.

Також заслуговують на увагу дослідження, у фокусі яких опинилися політична економія та господарство населення південно-східних районів Туреччини, зокрема монографії О. Текдеміра “Конституювання політичної економії курдів: соціальна прихильність, гегемонія та ідентичність” [Tekdemir 2021] та В. Ядіргі “Політична економія курдів Туреччини: від Османської імперії до Турецької Республіки” [Yadirgi 2017]. Проаналізувавши динаміку та особливості господарського розвитку Південно-Східного регіону сучасної Туреччини з XVI ст. до 2010-х рр., дослідники обґрунтували тезу про взаємозалежність між низьким ступенем економічного розвитку цієї місцевості та політизацією курдського питання в країні. Оригінальністю відзначаються погляди О. Текдеміра на економічну поведінку, а також т. зв. “моральну економіку” населення Південно-Східного регіону. Вчений наголошує на тому, що трайбалізм і місцеві політичні еліти (еміри, аґи і шейхи) є головним джерелом опору на шляху індустріалізації та модернізації регіону. О. Текдемір дослідив історичну перспективу та сучасний стан економічної поведінки курдського населення Туреччини, соціальні відносини та політичне лідерство всередині цієї спільноти, а також роль традиційних неекономічних інститутів у політичній економії самоврядування. Автор констатує небажання курдів прийняти ринкову економіку через їхню прихильність до моделі, що ґрунтується на принципах взаємності та перерозподілу. Курдська політична економія має протекціоністські ознаки і водночас налаштованість проти ринкової економіки з метою зберегти землю, а також гроші. Зрештою, О. Текдемір наголошує на труднощах інтеграції курдів у новий світовий порядок та його сучасні інституції, а отже, на неможливості копіювання і механічного впровадження в Південно-Східному регіоні тих процесів модернізації економіки, які виявилися ефективними в інших регіонах Туреччини [Tekdemir 2021, 45–61].

Особливий інтерес становить оригінальна праця Б. Басера і М. Тойванен “Методологічні підходи в курдських дослідженнях” [Baser, Toivanen 2018], автори якої, спираючись на багатий практичний досвід польових досліджень, розробили унікальний посібник для збору усної історичного матеріалу з урахуванням етнорелігійних особливостей мешканців південно-східних провінцій Туреччини.

Зміна в середині 2000-х рр. вектора політики турецького уряду щодо курдського питання в бік визнання необхідності демократичного співіснування різних етнічних

груп зі своїми політичними та етнорелігійними поглядами, серія успішних реформ, спрямованих на демократизацію країни в контексті виконання Копенгагенських критеріїв, одразу викликали нову хвилю дослідницького інтересу в англomовному науковому світі. З 2010-х рр. маємо підстави стверджувати про оформлення нового, четвертого тренду курдознавчих студій в англomовному науковому дискурсі, предметом яких став “турецько-курдський мирний процес” (“The Turkish-Kurdish Peace Process”), пов’язаний зі спробами наукового аналізу переходу турецького уряду до мирного сценарію врегулювання курдського питання, що обумовлений євроінтеграційними устремліннями Туреччини.

До представників цього напряму можемо віднести Т. Аббаса, яким було підготовлено публікацію «Погляди на “курдське питання”» [Abbas 2017], та Ч. Гюнеса – упорядника колективної монографії “Курдське питання в Туреччині: нові погляди на насильство, представництво та примирення” [Gunes 2013b]. М. Гюнтер у статті “Турецько-курдський мирний процес” [Gunter 2013] та М. Єген у статті “Курдський мирний процес у Туреччині: генезис, еволюція та перспективи” [Yeğen 2015] одними з перших обґрунтували поняття “The Turkish-Kurdish Peace Process” та ввели його до наукового обігу. А. Калібер та Н. Точчі у спільній статті проаналізували політику турецького уряду 2000-х рр. щодо південно-східних провінцій з перспективи розбудови громадянського суспільства [Kaliber, Tocchi 2010].

У межах вищезгаданого четвертого тренду значну кількість наукових англomовних публікацій було підготовлено і видано за підтримки заснованого в 1992 р. “Курдського проекту з прав людини” (“Kurdish Human Rights Project”), який є безпартійною благодійною організацією з прав людини. Окрім функцій інформування та комунікації з громадськістю, захисту прав і свобод людини, контролю за їхнім дотриманням, “Курдський проект з прав людини” ініціював підготовку серії аналітичних праць та звітів, пов’язаних із політикою турецького уряду щодо південно-східних провінцій, зокрема, в гуманітарній, правовій, культурній та екологічній сферах. Наприклад, окремої уваги заслуговує дослідження К. Їлдиза “Вступ Туреччини до ЄС: демократія, права людини та курди” [Yildiz 2006], підготоване за сприяння “Проекту”.

Значне поживлення англomовного наукового дискурсу навколо курдського питання було викликане стартом дослідницького і видавничого проекту “Курдські суспільства, політика та міжнародні відносини” (“Kurdish Societies, Politics, and International Relations”), ініційованого Б. Басером у 2018 р. У межах проекту, який триває і досі, опубліковано 14 наукових монографій, присвячених турецькій урядовій політиці в південно-східних регіонах. Комплексність проекту та різноплановість видань засвідчує навіть побіжний огляд їхніх назв: “ЗМІ та політика в Курдистані” (2021), “Курди на Близькому Сході: тривалі проблеми та нова динаміка” (2021), “Місія Туреччини нездійсненна: війна і мир з курдами” (2021), “Курди під загрозою: роль курдських міжнародних організацій в умовах миру та конфлікту” (2021), “Курдська ідентичність, ісламизм та османизм” (2021), “Курдська модель політичної спільноти” (2021) тощо.

У сучасному англomовному науковому середовищі провідними фахівцями з курдської проблематики і питань політики турецької влади щодо південно-східних регіонів є Г. Беркі (H. Barkey), Г. Фуллер (G. Fuller), Б. Басер (B. Baser), Ч. Гюнес (C. Gunes), М. Гюнтер (M. Gunter), Д. Макдоул (D. McDowall), Л. Ріамей (L. Riamei), М. Єген (M. Yeğen).

Узагальнюючи вищесказане, маємо підстави констатувати, що характерними рисами англomовного дискурсу навколо курдського питання в Туреччині є: 1) суттєва фрагментарність сучасного курдського дискурсу, що виражається в порівнянні та протиставленні різних уявлень про курдську проблему; 2) наявність значної частки

публіцистичних праць в історіографії проблеми; 3) пріоритетне вивчення політичного аспекту проблеми на противагу історичному; 4) яскраво виражена симпатія або антипатія окремих дослідників до курдського населення південно-східних провінцій Туреччини; 5) глибокий аналіз успіхів та невдач політики турецького уряду щодо врегулювання курдського питання; 6) критичні оцінки політичних вимог провідних сил курдського руху; 7) справедлива критика більшістю авторів як політики турецького уряду, так і терористичних методів боротьби багатьох курдських політичних груп.

Авторка доходить висновку, що, попри значний масив публікацій, більшість представників англomовної історіографії “курдського питання” продемонстрували свою нездатність або незацікавленість у неупередженому розкритті турецького аспекту цієї проблематики. Крім того, “курдське питання” переважно не стало об’єктом зацікавлення провідних західних істориків, знайшовши відображення або у працях малознаних дослідників, або неісториків (наприклад, антропологів чи політологів).

REFERENCES

- Abbas T. (2017), “Perspectives on the ‘Kurdish Issue’”, in Abbas T., *Contemporary Turkey in Conflict: Ethnicity, Islam and Politics*, Edinburgh University Press, pp. 72–95.
- Barkey H. and Fuller G. (1997), “Turkey’s Kurdish Question: Critical Turning Points and Missed Opportunities”, *Middle East Journal*, Vol. 51, No. 1, pp. 59–79.
- Barkey H. and Fuller G. (1998), *Turkey’s Kurdish Question*, Rowman & Littlefield Publishers.
- Baser B. and Toivanen M. (eds) (2018), *Methodological Approaches in Kurdish Studies: Theoretical and Practical Insights from the Field*, Lexington Books.
- Berlatsky N. (2013), *The Kurds (Genocide and Persecution)*, Greenhaven Press.
- Bilgin F. and Sarihan A. (eds) (2013), *Understanding Turkey’s Kurdish Question*, Lexington Books.
- Casier M. and Jongerden J. (eds) (2010), *Nationalisms and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*, Routledge.
- Celiker A. (2016), *Kurdish Life in Contemporary Turkey: Migration, Gender and Ethnic Identity*, I. B. Tauris Publisher.
- Cicek C. (2013), *The Kurds of Turkey: National, Religious and Economic Identities*, I. B. Tauris Publisher.
- Çifçi D. (2021), *The Kurds and the Politics of Turkey: Agency, Territory and Religion*, I. B. Tauris Publisher.
- Climent J. (1996), *The Kurds: State and Minority in Turkey, Iraq and Iran*, Facts on File.
- Demir M. and Gokay B. (2019), *The Geopolitics of Turkey-Kurdistan Relations: Cooperation, Security Dilemmas, and Economies*, Lexington Books.
- Denise N. (2005), *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*, Syracuse University Press.
- Dirik D. (2021), *The Kurdish Women’s Movement: History, Theory, Practice*, Pluto Press.
- Eccarius-Kelly V. (2010), *The Militant Kurds: A Dual Strategy for Freedom*, Praeger.
- Gambetti Z. and Jongerden J. (eds) (2015), *The Kurdish Issue in Turkey: A Spatial Perspective*, Routledge.
- Gunes C. (2013a), *The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance*, Routledge.
- Gunes C. (ed.) (2013b), *The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation*, Routledge.
- Gunes C. (2018), *The Kurds in a New Middle East: The Changing Geopolitics of a Regional Conflict*, Palgrave Macmillan.
- Gunes C. (2021), *The Political Representation of Kurds in Turkey: New Actors and Modes of Participation in a Changing Society*, I. B. Tauris Publisher.
- Gunter M. (2013), “The Turkish-Kurdish Peace Process”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 1, pp. 101–111.
- Gunter M. (2016), *The Kurds: A Modern History*, Markus Wiener Publishers.

- Gunter M. (2019), *The Kurds: A Divided Nation in Search of a State*, Markus Wiener Publishers.
- Gurses M. and Romano D. (eds) (2020), *The Kurds in the Middle East: Enduring Problems and New Dynamics*, Lexington Books.
- Houston C. (2003), *Islam, Kurds and the Turkish Nation State*, Berg Publishers.
- Jwaideh W. (2006), *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*, Syracuse University Press.
- Kaliber A. and Tocci N. (2010), "Civil Society and the Transformation of Turkey's Kurdish Question", *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 2, pp. 191–215. DOI: 10.1177/0967010610361890
- Kirisci K and Winrow G. (2013), *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, Routledge.
- Marcus A. (2009), *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, NYU Press.
- McDowall D. (2004), *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris Publisher.
- McDowall D. (2021), *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris Publisher.
- Mckiernan K. (2006), *The Kurds: A People in Search of Their Homeland*, First Edition, St. Martin's Press.
- Riamei L. (2017), *Kurdistan: The Quest for Representation and Self-Determination*, K. W. Publishers Pvt Ltd.
- Riamei L. (2018), *The Kurdish Question: Identity, Representation and the Struggle for Self-Determination*, KW Publishers Pvt Ltd.
- Rubin M. (2016), *Kurdistan Rising? Considerations for Kurds, Their Neighbors, and the Region*, American Enterprise Institute.
- Saeed S. (2016), *Kurdish Politics in Turkey: From the PKK to the KCK*, Routledge.
- Saracoglu C. (2010), *Kurds of Modern Turkey: Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society*, I. B. Tauris Publisher.
- Şengül C. (2018), *Customized Forms of Kurdishness in Turkey: State Rhetoric, Locality, and Language Use*, Lexington Books.
- Somer M. (2004), "Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context, and Domestic and Regional Implications", *Middle East Journal*, Vol. 58, No. 2, pp. 235–253. DOI: 10.3751/58.2.14
- Taspinar O. (2004), *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*, Routledge.
- Tekdemir O. (2021), *Constituting the Political Economy of the Kurds: Social Embeddedness, Hegemony, and Identity*, Routledge.
- The Status of Internally Displaced Kurds in Turkey and Compensation Rights* (2005), Kurdish Human Rights Project.
- Wyndham W. (2018), *History of the Kurds*, Independently published.
- Yadirgi V. (2017), *The political economy of the Kurds of Turkey: from the Ottoman Empire to the Turkish Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, UK. DOI: 10.1017/9781316848579
- Yazganarikan S. K. (2010), *Kurdish Identity in Turkey's Urban Provinces: Hopeful and Anxious Kurds*, VDM Verlag Dr. Müller.
- Yeğen M. (1999), "The Kurdish Question in Turkish State Discourse", *Journal of Contemporary History*, Vol. 34, No. 4, pp. 555–568.
- Yeğen M. (2015), "The Kurdish Peace Process in Turkey: Genesis, Evolution and Prospects", in *Global Turkey in Europe III: Democracy, Trade, and the Kurdish Question in Turkey-EU Relations*, Senem Aydın-Düzgit Daniela Huber, Meltem Müftüleri-Baç, E. Fuat Keyman, Michael Schwarz and Nathalie Tocci (eds), Edizioni Nuova Cultura, pp. 157–184.
- Yildiz K. (2006), *Turkey's Accession to the EU: Democracy, Human Rights and the Kurds*, Kurdish Human Rights Project.

O. M. Меміш

**Стан курдського питання та процес його врегулювання в сучасній Туреччині:
новітні тренди в англomовному науковому дискурсі**

У статті проаналізовано основні тренди та тенденції, представлені в англomовному науковому дискурсі 2000-х – 2020-х рр. щодо т. зв. курдського питання в сучасній Туреччині та політики турецького уряду, спрямованої на його врегулювання. Здійснено спробу систематизації величезного масиву англomовних досліджень, присвячених курдському питанню,

що були оприлюднені з кінця 1990-х до 2021 р., за декількома проблемно-тематичними напрямками.

Обґрунтовано, що в сучасному англомовному науковому дискурсі щодо курдського питання в Туреччині домінують чотири яскраво виражені тренди: 1) підготовка узагальнювальних праць, які стосуються історії населення південно-східних провінцій Туреччини, генезису курдського питання та його геополітичного виміру; 2) вивчення суспільно-політичних процесів у південно-східних провінціях Туреччини, насамперед відносин між урядом та населенням регіону; 3) дослідження соціально-антропологічного, етнічного, гендерного, гуманітарного аспектів життя населення південно-східних провінцій Туреччини; 4) дослідження “турецько-курдського мирного процесу” (“The Turkish-Kurdish Peace Process”) 2010-х рр., пов’язаного з повномасштабними змінами характеру відносин між урядом та жителями південно-східних провінцій у напрямку мирного врегулювання курдського питання, зокрема в контексті виконання Копенгагенських критеріїв, пов’язаних з євроінтеграційними устремліннями Туреччини.

Ключові слова: Туреччина, південно-східні провінції Туреччини, англомовний науковий дискурс, курдське питання, “турецько-курдський мирний процес”

Стаття надійшла до редакції 15.02.2022